

آذربایجاندا درس کیتابلاری - ۱

امثال لقمان

حاج میرزا حسن رشديه

امثال لقمان

مقدمه یازان و حاضیرلایان:

دکتر ح. م. صدیق

انتشارات زوفا

۱۳۷۹

رشدیه، حسن، ۱۲۲۹ - ۱۳۲۲.
امثال لقمان/حسن رشدیه؛ مقدمه یازان و حاضیر لایان ح.م. صدیق. --
تهران: زوفا، ۱۳۷۹.
۷۱ ص. -- (آذربایجاندا درس کیتابلاری؛ ۱)

ISBN 964-91916-5-8

فهرستتویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتاب حاضر در دوره‌ی ناصرالدین شاه قاجار برای تدریس در دوره
ابتدایی مدارس «رشدیه» تألیف شده است.
۱. ادبیات ترکی -- ایران. الف. صدیق، حسین، - ۱۳۲۴، مصحح.
ب. عنوان.
۸ الف ۳۱۴ / PL
کتابخانه ملی ایران
۸۹۴/۳۶۱
۷۸-۲۲۰۷۴ م

زوفا

- امثال لقمان
- اثر حاج میرزا حسن رشدیه
- باهتمام دکتر ح. م. صدیق
- حروف چینی و ویرایش: ائلدار محمدزاده صدیق
- چاپ و صحافی: جلالی
- چاپ اول: ۱۳۷۹
- تیراژ: ۲۰۰۰
- قیمت: ۵۰۰ تومن
- شابک: ۹۶۴-۹۱۹۱۶-۵-۸
- ISBN: 964-91916-5-8

زوفا: تهران - صندوق پستی ۷۳۱-۱۳۱۸۵

تلفکس: ۶۴۳۲۶۵۴-۶۹۴۱۵۴۷

ایچینده کیلر:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۷. مقدمه

۱. ايلك ايشيقلار ۸
۲. گۆن يازى درسليک لرى ۹
۳. اسلاميت دؤرو ۱۰
۴. قوتادغو ييلغ ۱۱
۵. عتبه الحقايق ۱۳
۶. دده قورقود يارديمچى درسليک متنى ۱۴
۷. ديوان حکمت ۱۵
۸. تفتازانى نين درسليگى ۱۵
۹. غريب نامه ۱۶
۱۰. قصص الانبيا ۱۶
۱۱. سراج القلوب ۱۷
۱۲. مزكى النفوس ۱۷
۱۳. قارا مجموعه ۱۷
۱۴. ظاهرة الملوک ۲۰
۱۵. معجى گلشنى نين درسليک لرى ۲۱
۱۶. گلزار باهار ۲۲
۱۷. حاج ميرزا حسن رشديه نين درسليک لرى ۲۳

۲۷. درسليگين متنى

۲۸. اخطار ۲۸
۲۹. درس باشلاندا اوخوتان دوعا ۲۹
۱. بير آسلان ايله ايکى ئوکوز ۳۱
۲. انسان ايله بير بوت ۳۴
۳. بير قارا عرب ۳۵
۴. باغا ايله بير داوشان ۳۶
۵. مارال ۳۷
۶. خسته بير مارال ۴۱

- ۴۲ بىر عرب ۷.
- ۴۳ كۆپكلر ايله بىر تولكو ۸.
- ۴۴ ايكى خوروز ۹.
- ۴۵ كۆپك ايله بىر قورد ۱۰.
- ۴۶ ائشكك آرىسى ۱۱.
- ۴۷ كۆپك ايله بىر چايلاق ۱۲.
- ۴۸ آسلان ايله بىر مارال ۱۳.
- ۴۹ بىر آدام ايله بىر بستانجى ۱۴.
- ۵۰ ملك الموت ايله انسان ۱۵.
- ۵۱ ميرچگين خيالى ۱۶.
- ۵۲ آسلان ايله بىر انسان ۱۷.
- ۵۳ آسلان ايله بىر مارال ۱۸.
- ۵۴ اوغرو زاهيد ۱۹.
- ۵۵ آسلان ايله قورد و تولكو ۲۰.
- ۵۷ باغوان ايله بىر عوسج آغاجى ۲۱.
- ۵۹ شتر و سيچان ۲۲.
- ۶۰ خوروز و گۆيرچين ۲۳.
- ۶۲ تدبير سيز بىر مارال ۲۴.
- ۶۳ طاماهكار بىر قارى ۲۵.
- ۶۴ قورد ايله آسلان ۲۶.
- ۶۵ حقارته تايى اولمايان آسلان ۲۷.
- ۶۷ آلدانمايان بىر ئوكوز ۲۸.
- ۶۹ بىر اوشاق ۲۹.
- ۷۰ عقرب ايله بىر اوشاق ۳۰.
- ۷۰ خاتمة الكتاب
- ۷۱ **متنده گئدن سۆزجوكلر**
- ۷۲ **متنده گئدن آتاسۆزلىرى**

- ١ -

مقدمه

۱. ايلک ايشيقلار

تورکجه درس کيتابلاری تاريخيني يازماق، ايندى بير او قده رده آسان دگيلدير. چونکه بو ساحده هئچ بير تحقيقي ايش گؤرولمه ميشدير. اونا گؤره ده بو قيسا مقدمه ده بئله بير ادعا دا اولما دان، مدنيت تاريخيميزين بو قولونا ثوتري بير نظر سالي ريق.

ايران تورکلری آراسيندا، درس اوخوما و اوشاق تعليم ائتمه سنتي نين يئددی مين ايلليک تاريخی واردیر. آذربايجانين مختليف يئرلرينده کشف اولونان ماغارالار و يئر آلتی «درس يئرلری» بونا آيدین بير ثبوتدور. ايران تورکلری، يازی اختراع ائتدیلديکدن سونرا، درس اوخوما و اوشاقلارا يازی ثويرتمه جلسه لرینی يئر آلتی تالارلاردا تشکيل ائديرديلر. آذربايجانين بير چوخ يئرلرينده تاپيلان بو تالار و ماغارالاردا، پالچيق و يا داش اوزرينده حک اولان درس لوحه لری تالاردا تاواندان آسلانارميش. بعضی ماغارالاردا ايسه، داش ديوارلاردا، اوخوناچاق متلر حک اولارميش. بير چوخ تپه لرینده تاپيلان اون يئددی يئر آلتی تالاردا يوزلر داش و پالچيق لوحه لر کشف ائديلميشدير.

يئر آلتی درس تالارلاری، عموميتله موضوع اساسيندا بؤلونورموش و اداره سی سونرالار «جادوگر» آدلانان «کاهن» لر عهده سينه ايميش و تورکلر اونلارا «قارا بشجان» و «گؤی بشجان» دئيرميشلر.^۱ بو درسخانالاردا، گؤی تانری عبادتی رسملری، اوستو ثورتولوگيزلی

۱. بيلنديگی کیمی بورادا گئدن «قارا» و «گؤی» سؤزلری رنگ معناسی داشيمير. اولو و بؤيوک معناسيندادير. نئجه که «گؤی مسجد» و «قارامجموعه» سؤزلرينده ده همین معنالاردا ايشلنميشير. «بشجان» سؤز ايسه سونرالار آذلا رين دؤلت آدی اولان «آذر» کلمه سی ايله ده بيرلشميشدير و «آذربايجان» سؤز يارانميشدير.

عالمردن روحلار و توتملر چاغیرما دبلی، اسرار انگیز دونیالاردان بشر معیشتی و دونیا سعادتیی ایچون یاردیم ایستمه دوعالاری و داش یونما و یازی یازما ایشلر ثویره دیلیردی.

داش یونما و یسازی یازما ایشلر، تالارلاردان ائشیکده و دوزنگاهلیقلاردا ثویره دیلیر و لاکین نظری مسأله لر و گیزلی دونیالار ایله علاقه ساخلاما و بو ایشلر ایچون متن اوخوما و تکرار ائتمه ایشلری تالارلارین ایچینده و یئر آلتیندا کئچیردی.

بعضاً داش یونما و یازی حک ائتمه قابلیتینه مالیک اولان «بیلگه» لر، آئیت و یازیت یازما و کتیه لر یونما ایچون، قونشو ائللر طرفینده ده اجیر اولوردولار. ایندی الیمیزده اولان ۵۳ «گۆی تورک» آبیده لرینده بو مسأله لره صراحتله اشاره اولونموشدور. بو آبیده لر ۱۷۲۳ م. ایلینده علم عالمینه معلوم اولموشدور. اونلاری ۱۸۹۳ م. ایلینده تامسن Thomsen و سونرا رادلف Radloff اوخوموشلار. همین کتیه لر ۳۸ حرفلی «گۆی تورک القباسی» ایله یازیلیمیشدیر. بو حرفلر آراسیندان ۲-سی جوت سسلی، ۸-ی سسلی و ۲۸-ی سس سیز حرفلردن قورولوردو.

۲. گۆن یازی درسلیک لری

۱۹۰۴ نجو ایلدن باشلا یاراق تورقان چؤلرینده اوغورجا عیسوی و مانوی متینلر تاپیلیمیشدیر. همین وادیده موتوق آدلی بیر کئند یانیندا موتوق صومعه سی کشف ائدیلیمیشدیر. بو صومعه یه باغلی بیر مدرسه بیناسیندا اوغورلارین تورکجه درس کیتابلاری دا کشف ائدیلیمیشدیر. بونلارین ان ئونملیسی «بودا» دینینده اولان اوغور تورکلری نین «بیلگه بودا» اثریدیر.

بو اثر بیر یوکونج Yükcünc و ۲۸ ئولوش Ölüs دور. «یوکونج» مقدمه دئمک و «ئولوش» بؤلوم یئرینه ایشلنیر.

بیلگه بورکان بیر درس کتابی کیمی اوخونورموش. بو کتابدان همین صومعه و اطرافیندا چوخلو اوغور القباسی ایله الیازماسی تاپیلیمیشدیر

دکتر تناسی تکین ارضرومدا ۱۹۶۰-نجی ایلده بو درسلیگین تنقیدی
متنی نی نشر ائتدی.

ایندی الدهه مینلر اویغورجا «گۆن یازی» واردیر که اویغورشناسلار
طرفیندن اینجه له نیر. بو گۆن یازیلارین ساخلانیلان یثرینه تاغار Tagar
دئییلیردی. تاغار کلمه سی: توربا، هییه، چانتا، داغار جیق و خورجون
معناسیندادیر. تاغالاردا ساخلانیلان گۆن یازیلارین آدی ایسه «تاقباس» و
«باستاق» ایدی. بو ایکی کلمه نین باشقا حصه سی ایسه «باسماق»
مصدری نین کۆکودور. بو مصدر: ازمک، تضییق ائتمک و حک ائتمک و
نقر ائتمک آنلامیندادیر. گۆن یازیلاران ترتیب ائدیلمن کیتاب
مجموعه لرینه «باستاق» دئییلیردی. سونرالار ایراندا یاشایان تورک
اولمایان قبیله لر، بو کلمه نی پوستاک، آپوستاک، آپوستاغ، آوستاغ، آوستا
و... تلفظ ائتدیلر و حال حاضریدا زرتشتی لرین دینی کیتابلاری بئله
آدلانیر.

۳. اسلامیت دؤرو

پیغمبر مکه دن مدینه یه هجرت ائتدی کدن سونرا، مسجد هم عبادت،
هم مهم مسأله لر ایچون مشورت مرکزی و همده تعلیم و تربیه یثرینه
چئوریلدی. مسجدلرده پیغمبر زامانیندا تعلیم حلقه لر قورولوردو و
حضرت پیغمبر ئوزوده بعضا بو حلقه لرده اشتراک ائدیردی. صحابه و
تابعین مسجدلرده درس دئیردیلر. هفته ده بیرگونده خانیملار مسجدلره
یییغیلیب علم کسب ائتدیردیلر.

تورکلرده ایراندا اسلامی یایماغا باشلادیقدان سونرا بوتون داغینیق
مکتب خانالاری یاواش - یاواش مسجدلره منتقل ائتدیلر. و
مسجدلرده مکتبلر قورودولار. گون به گون قوتلندیریلن مسلمانلار بیر
طرفدن مجوسی قیاملاری یاتیردا بیلدیلر و باشقا طرفدن، سامانیلر
دؤرونده قرآن مجیدین تورکجه چئویری و تفسیرینه باشلادیلار و
«نهج الفرادیس» (=سیر نبویه) و «قوتادغو بیلغ» کیمی اثرلر یاراتماغا

باشلادیلار.

بو دۆرده یارادیلان مکتبلرده، درس مشق ائتمه ایچون، داش یا پالچیق لوحه و یا گۆن یوخ، بلکه حاضیرلانمیش سوموک لوحه لریندن استفاده اولونوردو.

تورکلر اسلامیتدن سونرا، درس اوخوما اصولونو تامامیله دگیشدیلر. حتی درس اوخوما اصطلاحلاری:

کتاب، مکتب، لوح، مداد، قلم

کیمی، هامیسینی قرآندان آلدیلار. قرآن خطّینی ده قبول ائتدیلر. مدرسه لرده هر شیتدن اول اوشاقلارا قرآن ثویره دیردیلر و بونون ایچون الفبا کتابلاری یازماغینا باشلادیلار. بو کتابلارین ان مهمی دیوان لغات الترک (تالیف ۴۶۶هـ) ایدی. و اونونلا برابر، آشاغیداکی کیتابلاردا تدریس اولونوردو:

۱. الادراک للسان الاتراک

۲. ثلغة المشتاق فی لغة الترك و الفقجاق

۳. التحفة الزکیه فی لغة التریکه

۴. الدرّة المضيئه فی لغة التریکه

۵. مقدمة الادب زمخشری

۶. الذرور الذهبیه فی لغة التریکه

بو کتابلار مکتبلرده قرآندان قاباق، قرآن مجیده حاضیرلیق کیمی اوخونوردو. قرآن ثویره دیلدیکدن سونرا نهج الفرادیس و قوتادغو بیلیغ رسمی مکتب کتابلاری کیمی درس وئریلیدی.

۴. قوتادغو بیلیغ

«قوتادغو بیلیغ» مثنوی سی نین مؤلفی بو اثری ۵۰ یاشیندا ایکن ۴۶۲هـ ایلینده قوشموشدور. مؤلفی نین آدی «یوسف خاص حاجب» دیر. او ابوعلی سینا کیمی بیر شخصیت ایدی. اونون بو تورکجه اثری ۶۶۴۵ بیت دیر. مثنوی فورماسیندا، ۳ قصیده و ۱۷۳ قوشا بیثیت ایله برابر یازیلیمیشدیر. اثر ناغیل دیر و

ناغیلین دۆرد قهرمانی واردیر که هر بیرى بیر تجریدی ئوزللیگی تمثیل ائدیر:

گونددوغدو - عدالت،

آیدوللو - دولت،

ئوغدولموش - عقل،

اودغورموش - قناعت.

قوتادغو بیلغ اثرلرینده تورکجه درس کیتابلارینادا اشاره اولونور.

تورکجه متنلری و کیتابلاری قوتادغو بیلغ بئله بۇلور:

۱. آویچغا سۆزو = پیغمبرلر و قوجالار سۆزو.

۲. بیلگلیگ سۆزو = عالیملر و دانشمندلر سۆزو.

۳. اوزانلیق سۆزو = شاعرلر سۆزو.

و بو کیتابلاری احتوا ائدن دربار کیتابخانالاریندان استفاده ائتمگینی سؤیله ییر.

قوتادغو بیلغ بئله باشلاییر:

بایات آدی ایله سۆزه یاشلادیم،

تۆره دن، یارادان، کؤچورن اییدی.

ئوکوش ئوغدو بیرله تومن مین ثنا،

اوغان بیر بایاتا آنا یوخ فنا.

یاغیز یثر یاشیل گۆی گون آی ایله تون،

تۆرودو خلاق ئود-ئودلک بوگون.

*

اثرین اوشاقلارا نصیحتلریندن نمونه لر

اولوغ بولدون ارسه کیچیک توت کۆنول،

اولوغکا کیچیکلیک یاراشیر اوغول.

*

بیلیکلیک^۱ سۆزو یثره سوتک بولور^۲،

آفتسا سویون یثرده نعمت بولور.

*

بور^۱ ایچمه گوناها قاتیلما حذر،
بو ایکی چیغایلیق^۲ دونونو گئده.

وفایا وفا اول کیشی لیک حق،
وفا قیل کیشی اول، آدینی بویوت.

۵. عتبه الحقایق

۶-نجی عصردن سونرا ایراندا تورکلرین درس کتابلارینا عتبه الحقایق ده
اضافه اولوندو.

عتبه الحقایق مؤلفی ادیب احمدین محموددور. بو کتاب تماماً اخلاقی و
تعلیمی بیر کتابدیر و ایران تورکلری آراسیندا صفویه زمانینا دک تدریس
اولونارمیش.

امیر علیشیر نوائی اثرین مولفینی «ادیب الادبا» و «فاضل الفضلا» آدلاندیریر.
اثر ۲۰ قصیده و غزل و ۱۰۱ قوشا بئیتدن عیبارتدیر و «درس کیتابی» کیمی
یازیلیمیشدیر. اثر بئله باشلاییر:

ایلاهی ٹوکوش حمد آیورمن سنا سنین رحمتیندن اومار من اونا
سنین وارلیغینا تانیقلیق وئریر جماد، جانوار، اوچقان، یوروین، ننا.
سوموگه ایلیگ تک اره نه بیلک

اره ن گؤرکوسو^۳ اوس^۴ سوموگو ایلیک

ییلیک سیز، ایلیک سیز سوموک تک قالی

ایلیک سیز سوموگه سونولماز الیک^۵

۱. شراب. ۲. بدبختلیک. ۳. جلال، شکوه. ۴. عقل.

۶. دده قورقود کیتابی یاردیمچی درسلیک متنی کیمی

روایتدیر که حضرت پیغمبر امریله مدینهده عبدالله بن سعید بن امیر مسلمانلاری ساوادلاندیرماغا چالیشدی. او، اسلام عالمینده محققلر نظرینجه بیرینجی عالیم ساییلیر، بدر ساواشیندان سونرا، حضرت بویوردو اسیرلری مسلمانلاری ساوادلاندیرما قارشیسیندا آزاد ائتسینلر. هر اسیر اون اوشاغی ساوادلاندیریب آزاد اولوردو.

تورک - اسلام قایناقلا ریندا دئییلیر که حضرت پیغمبر (ص) ین مبارک عمرونون سونا چاتماسیندان بیر نئچه ایل قاباق، اولو بابامیز دده قورقود پیغمبرین حضورونا یئتیشیر و اجازه ایسته ییر که تورکلر آراسیندا معلم لیگه باشلا سین و پیغمبر حضوروندان دؤندوکدن سونرا، ۲۳ ایل تورکلره ائلجه بیلن اولور. و یثنه روایتلره گؤره اودا پیغمبر کیمی ۶۳ یاشیندا دونیادان کؤچور.

دده قورقود تورک قبیله لری ایچینده چوخلو مکتب قوروب، اونلارین آراسیندا گزیر، اونلارا مقدس قوپوزدا چالارمیش و مقدس سؤزلری قوپوزلاردا بیان ائدرمیش و جوانلاری اسلامی یایماق ایچون کافیرلره ساواشا حاضیرلارمیش.

تاسفله قئید ائتمه لییک که دده قورقودون واختیله یازدیغی مکتب کتابی یا کتابلاری ایندی الیمیزه گلیب چاتمیشدیر. روایتلره گؤره بو کتابلار قرآن آیه لری و شریفه احادیث شرحی ایمیش.

ایندی الیمیزده اولان دده قورقود داستانلاری نین مقدمه سی گمان که بو کتابلاردان آکینمیشدیر. الیمیزده اولان الیازمالارین بیرى نین ۴۴۶-نجی ایلینده یازیا کؤچورولموش اولان دده قورقود داستانلاری نین بیر مکتب کتابی اولوب اولما ماغی حاققیندا من قطعی سؤز دئییه بیلیم و لا کین ظنیمجه بو کتاب درس کتابی دا اولما سا، بیر یاردیمچی مکتب کتابی ایمیش و مسلمان تورک مدرسه لرینده اوخونارمیش.

۷. دیوان حکمت

تورکلر آراسیندا اسلامیت دۇرۇندە مکتب آچما و تورکجه درس دئمه
تاریخینی اساس ایکی دۇروره بۆلمک اولار:

۱. قبيله و عشيره دۇرو

۲. دۆلتي دۇور

ایکینجی دۇرده تورک - اسلام عالمینده تعلیم و تربیت انسجاملی و
سیستماتیک و رسمی اولاراق دوام ائدیر و بو، هیجری ۳۵۰ -نجی ایل
سلجوقیلر دۇرۇندن باشلايیر. بو دۇردهده یوزلر درس کتابی تورک دیلینده
یازیلیر، تفسیر، کلام، ریاضیات، طب، منطق، دیلچیلیک و علمین مختلف
ساحه لرینده اثرلر یازیلیر خواجه احمد یسوی نین دیوان حکمت کتابی همین
عصرده یازیلیر. بو کتاب نظامیه مدرسه لری نین هامیسیندا تدریس اولونورموش.
یسوی نین دیوان حکمت اثرینی اوخویان اوشاقلار بو کیمی مصراعلاری
حیفظ ائدیردیلر:

سیز و ییزی حق یاراتدی طاعت ایچون

ای بوالعجب یشمک ایچمک راحت ایچون

قالو بلی دئدی روحلار محنت ایچون

عالیم اولوب یئر آلتینا گیردیم مونا

۸. تفتازانی نین درسلیگی

«دیوان حکمت» اثریندی سونرا «تفتازانی» نین «بوستان ترجمه سی» همین
دۇرده بیر درس کیتابی کیمی اوخونورموش.
سعدالدین مسعود تفتازانی (وفات ۷۹۱ هـ) و خواجه احمد یسوی آراسیندا
۳۰۰ ایل زمان فاصله سی واردیر. تفتازانی سید شریف جرجانی نین ان یاخین
دوستو ایدی.

اونون مهم اثرلری وار:

مقاصد، عربجه کلام علمینده دیر

تهذیب المنطق، عربجه کلام علمینده دیر

کشف الاسرار، فارسجا تفسیر دیر
بوستان، تورکجه ۷۵۵ هـ تاریخینده یازیلان درسلیک اثریدیر.

۹. غریب نامه

ایکینجی تورک اسلام تعلیماتی دؤنمینده عاشیق پاشا آدلی عالیم و شاعر طرفیندن بیر منظوم درس کتابی یازیلیر. بوکیتابین آدی غریب نامه دیر. بو اثر ۷-نجی عصرده یازیلیمیش و تاماميله آذری تورکجه سیله دیر. اثر اون بابدادیر و هر باب بیر درس دیر. هر درسین تدریسی ایچون بیر نئچه آی واخت لازم ایمیش ۱-نجی درس توحید و ایلاهی عشق، ۲-نجی درس انسانین ئوزونو تانیماسی ۳-نجو درس دوغورلوق و دوزلوک نه دیر و بوکیمی درس لر..

غریب نامه نین برینجی بابی توحید و حضرت پیغمبرین نعتی و رسالتینه دائر دیر. اوندان سونرا کائنات و حضرت آدمین یارادیلشی و انسانین آلاها و دینینه قارشى وظیفه لری تدریس اولونور.

همین بابین اولینده شاعر دئیر:

تورک دیلینه کیمسه لر باخماز ایدی

تورکلره هئچواخت کؤنول آخماز ایدی

۱۰. قصص الانبیاء

۸-نجی عصرده یثنی بیر اثر مکتب کتابلاری آراسینا داخیل اولور، اودا ثعالی نین قصص الانبیاسی نین ترجمه سی دیر. بو کتابین مترجمی نین آدی حله علم عالمینه معلوم دگیل دیر. بو کتاب ۸-نجی عصرده باشلا یاراق قرنلر مدرسه لرده تدریس اولونورموش.

نثریندن نمونه: «قابیل آیتدی ای آتا قارداشیم هاییلدن اولو دگیلمی ون؟ من حقلی ون، دگیلمی ون؟ آدم آیتدی: ای اوغول فضل تانری الینده دیر. قابیل آیتدی: بؤیله دگیل دیر، بیلگیم سن اونو کندی راییندن منیم اوستومه بیغه دین...»

۱۱. سراج القلوب

همین زاماندا احمد راعی ایکی بؤیوک اثر یازیر:

۱. بیرى سراج القلوب

۲. دیگرى مفتاح الجنه

هر ايكیسی درس کتابی کیمی حوزهلر و دینی مکتبلرده تدریس اولونوردو.

بو معلمین نثریندن نمونه:

«ای اوغولوم بیکیم شاهلاردان بیرسی ئولجگی واختین بیر قاریجیق آناسی وارایدی. حاضر گتیردی و قالان اوغلانلارین جمع ائیلهدی. منیم سیزه وصیتیم وار، آنی یئرینه گتیرن داخی نه ائدرسه نیز ائده سیز» دئدی. «الله اولسون نه دئرسن باشیمیز اوزره ائده ریز» دئدیله.

۱۲. مزکی النفوس

صوفیلیک زاویه لری و خانقاهلاردا تدریس اولونما ایچون ۹-نجو عصرده مزکی النفوس آدلی اثر یازیلیب. بو اثری، اشرف بن عبدالله (ئولوم ۸۷۴) خانقاهلاردا اوخونماق ایچون یازمیشدیر.

فقیرلیک نه دیر

بو فقیرلیک اگر تعلیم ایسترسن، اولو سلطانلیقدیر و کیمسه بیلمز بونون لذتینی، یتنه فقرا ییلر و بو فقیرلر اوچماقده دخی سلطان اولسالار گرکدر. حضرت رسول (ص) آیدیر: معراج گئجه سی منه اوچماغی عرض ائتدیله، اکثر خلقینی فقرا گؤردوم. تامونو عرض ائتدیله اکثر خلقینی خاتونلار ایله غنیلر گؤردوم. بو فقیرله سلطانلار دئمک معنی بودورکه بونلار شیطان قولو اولماقدان قورتولموشلاردیر و بو غنیلر شیطان قولو اولوبدورلار. شیطان بونلاری دونانین اون یئدی دورلو بندیه باغلامیشدیر، برکیتمیشدیر، قول ائتمیشدیر.

۱۳. قارامجموعه

۳-نجو دؤره صفویه دؤرودور. بو دؤره نی فراماسونر تاریخ علوم یازانلاری

ايرائين «فترت و ثولوم» دۇرو آدلانديريرلار، حالبوكه همين دۇراندا هر دۇره دن چوخ توركجه ميزده درسى و غير درس كتابلار يازيلير، توركجه ايرائين رسمى، ادبى و علمى و اردو و دۇلت دىلى اولور.

بو دۇره ده يازيلان درس كتابلاريندان شيخ صفى الدين اردبىلى نين دگرلى «قارا مجموعه» اثرى و ملا محمد فضولى نين قيمتلى «صحة الاثمار» كيتابينا اشاره ائتمه لييك.

قارا مجموعه كيتابلارى عموميتله طريقت و تصوفى زاويه لرده تدريس اولونور و همين موضوعلارايله علاقه دار، شعر و نشر بۇلوملرينى احتوا ائديرميش. شيخ صفى الدين اردبىلى زمانيندا اونون آذربايجاندا عرفانى زاويه لرين توسعه سينده بۇيوك رولو اولدوغو ايچون «قارا مجموعه» اونون آدى ايله باغلانميشدير. شيخ صفى دن سونرا، اونون مريدلرى و عموميتله صفوى جوانلارى و اردبىللى عارفلىر و عاليملىر طرفيندن توركجه ميزه بير چوخلو «قارامجموعه» آدى درس كيتابلارى قازانديريلميشدير.

قارا مجموعه نين مكتبلرده اوخونان بۇلومونون نثريندن نمونه لر:

«... سۇزون اصلى كۇنولدور. هر كيم كۇنول بحرينه يول تاپدى، نه ايسترسه چيخارتدى. آنلاركيم صورته باخدى، غفلت اييين بونونا تاخدى. طاعت خرمينى اودا ياخدى. دوخانى گۇيلره چيخدى. زيرا كۇنول، حق كندو ايچون ياراتدى.» هر كيم منى ايسترسه، سيني قۇنوللرده بولسون.» دئدى. هر كيم كۇنوله يول بولمادى و ايسته دوگى نسنه يى آندا بولمادى، اوچماغا داخى گيرمه دى. حق ديدارين گۇرمه دى. غافل اولما. كۇنوله يول بولان كيشيه قول اولان مغبون دگيلدير. اگر، اول سنى قوللوغا قبول ائدرسه، زهى دولت.

پس ايمدى آئين كيم كۇنولدن خبرى اولماي، قاميشى شكردن آيرميش اولما. من آنا نه دئيم؟ اول نه آنلايا؟ زير ائويودو اهلينه دئمك گركدير. دۇرى صدفده، نافه يى آهوده گۇرون دئميشلر. پس ايمدى نادانه معرفه الله دئمك، شوره زمينه تخم اكك كيمي دير و مركب گردانه جواهر آسماق كيمي دير... زيرا سرائه حقين چريلريدير. بير كۇنوله گيرجك، نه قدهر نسنه وارايسه

سوروب چىخارار، محنتلىرى اريدير، ارلىرى شير مرد ائدر، شير مردلىرى فرد ائدر، فردلىرى اهل درد ائدر، اهل دردى شريت ائديب «صفى» ائدر.

ايمدى سن داخى كۆنول اليه آل علم ربانى كاتايىندان اوخو، «قارامجموعه» نى اليه آل، كۆنول كۆيوندە دوغان دۆلت آيىنى و سعادەت گونشيني گۆر تاگۆزوندىن غفلت حجابى گىندوب حق كىتابى روشن اول، قارا تىنىدىن آغ گوللر آچىلا. وجودون قارا كولوغوندىن آيدىنلىقلار ساچىلا. كۆنلومون سارايى روشن اولوب، اوغرولار آندان كسىله، ملكلر ايله دول. زيرا بو وجود بير دوكاندير، سنا كرايه وئريلمىشدير، ايچينده رنجبرليك ائديرسن. بو دوكانين گنجونده گنج واردير. دوكان يىنده ايكن كنجى قاز، گنجى بول. يوخسا وعدە گلچك، سنى دوكاندان چىخارارلار و كنجده گنجى بولارلار، آردىنجا باخاباخا قالارسان.

پس ايمدى وجودون معناسى اول زمان سنە مسلم اولور كيم سليمان كيمى خاتم نفسين دئو اليىندن قورتاروب، امين اولاسان. يوخسا خاتمى دئوين اليه وئردىن ايسه، خداپرست ايكن، دوپرست اولدون.

مثلا بير خاتون بير كيمسه يە نكاح اولسا، بير كيمسه داخى اونو نكاح ائده يىلمز. يعنى كۆنول دونيايا تابع ايسه، آندا حق تصرف اولماز و اگر حقّە تابع ايسه، نفس تصرفى اولماز.

شيخ صفى قدّس سرّه بويوردوكة: طالب حق خودبينليگى ترك ائتمه ينجە، خدايين اولماز.

الهي! نيلرم اول سرى كه اسرارى يوخ، نيلرم اول روحى كه انوارى يوخ، نيلرم اول وردى كه درد و عشقى يوخ، نيلرم اول ذكرى كه سوزو و شوقى يوخ، نيلرم اول ركوعى كه خضوعى يوخ، نيلرم اول سجودى كه خشوعى يوخ، نيلرم اول تكبيرى كه تكريم سيز اول، نيلرم اول قيامى كه تعظيم سيز اول، نيلرم او وضوءى كه نورسوز اول، نيلرم اول طاعتى كيم حضورسوز اول...

۱۴. ظاهرة الملوك

صفویه دؤرونده آذربایجانین غرب حصه لرینده یاشایان سروری آدلی عالیمیمیز ظاهرة الملوك آدلی اون بابتا بیر نثر درس کتابی یازیر. بیرینجی باب ایمان احکامینا عائد دیر و قالان دوققوز باب سیراسی ایله بئله دیر:

آللاها عبادت، آتا آنا یا حرمت، ار-آرواد حقوقی، اولادو اقربا حق لری، عدل و احسان حاققیندا، رعیت حق لری، دؤلت حقوقی، انسانین مخلوقات آراسیندا یثری و آلاهیین احسان ائتدیگی نعمتله شکر. بو کتابدان نمونه:

«ای عزیز بیلکیم الله تعالی انسانی ایکی حقیقتدن خلق ائتدی، بیرى صورت ظاهره دیر، دیگرى سیرت باطن دیر، صورته حق دئرلر، سیرته خلق دئرلر. بو ایکی حقیقتین فضیلتی و رذیلتی وار...»

بو درسلیک کیتابی، شاهزاده لر و اعیان اوشاقلارینا درس دئمه و اونلاری مملکتی اداره اتمگه حاضیرلما ایچون یازیلیمشدیر.

همین عصرده انوارالعاشقین کتایینی آذربایجانلی بیر عالیم یازیر اونون آدی احمد بن محمد بئجان اردبیلی دیر (بئجانلار). الله اولان الیازماسی ۹۶۷ هـ ایلینده استنساخ ائدیلمیشدیر. بونلار ایکی قارداش اولموشلار، هر ایکسی ده معلم. بیرسی نظم و دیگرى نثر اثری یازمیشدیر. اردبیلی عالیم مقدمه ده تاکید ائدی که بو کیتابی مکتبلرده اوخونما ایچون یازمیشدیر.

مقدمه دن نمونه:

ای طالب ابرار ایلاهی، بو کتاب عظیم و خطاب کریمی جمع اثیلین محمد ولدی احمد بئجان دیر. حق تعالی رحمت ائتسین آناکیم جمیع عالمین علمینی بونده درج ائله دی، بونون اوزریه کیم عارف لری غایتی و واصل لرین نهایتی دیر. اول قارینداشیم عالم و عارف، کامل و فاضل، تازی نین خاصی، ارنلر سروری و کتابی دخی متعلم لره تعلیم اولونسون و عالم لره اوخونسون

دئە دوزلئدی تورکی دیلینده یازدی تائیزیم ائلین قوومی انوار علم تعلیمندن
فایده گؤرسونلر.

۱۵. محیی گلشنی درسلیک لری

هیجری ۱۱-نجی عصرده تبریزده بؤیوک بیر عالیم و دیلچی ظهور ائدیر و
زاویه لرده تدریس ائتمه ایچون بیر نئچه درس کیتابی یازیر. حتی او، «بالی بیلن»
آدلی بیر دیل ده اختراع ائدیر. اونون آدی «محیی گلشنی» دیر. اوندان ایندییه کیمی
۳۰ تورکجه و ۱۰ فارسجا یا عربجه درس کیتابی بیزه گلیب چاتمیشدیر.
تورکجه درس کیتابلاریندان:

۱. ساریق

۲. اخلاق کبیر

۳. نفحات الاسحار

۴. اسماء الحسنی

۵. مناقب گلشنی

۶. قیخ حدیث

اثرلرینی آد آپارماق اولار.

او، شاه طهماسب زامانی یاشاییردی مکتبلرده تدریس ایچون یازدیغی «بالی
بیلن دیلی» و اونون اختراسی حاققیندا دئیر:

دخی بیر مستقل دیل قیلدیم ایجاد بیر آدم قیلماق اولماز ثویله بنیاد
اؤدیب آمیخته تورکی، فارسی هم عرب اوسلوبو اوزره اولدو محکم
اولوب بالی بیلن نام اول لسانه مسرتب اولدو اول فسن یگانه.
اثر ۸ بؤلومدور: ۱. امثله

۲. امثلة البناء

۳. صرف و نحو

۴. حروف

۵. اعداد

۶. مصادر

۷. لغت

۸. اصطلاحات

مقدمه‌ده دئیر که دیل بیرلیگی، دین بیرلیگیندن ناشی اولور و بو دیل مسلمانلار ایچون یازیلیدیر که دیل آیریلیغی آرادان قالدیرلسین.

قئید ائتمک لازم‌دیر که محیی گلشنی دن سونرا، باشقالاری دا دیل اختراعی ائتمک فیکرینه دوشموشلر. او جمله دن دکتر زمانه‌فون اختراع ائتدیگی «اسپراتو» دیلینی میثال گتیرمک اولار. و لاکین محیی گلشنی نین اختراع ائتدیگی دیلین بیزیم ایچون مهم خصوصیتلری واردیر. او جمله دن:

۱. مختراع اسلام و مسلمانلارین بیرلیک و وحدتی آرزوسو ایله بو دیلی یارادیر.

۲. دیل چوخ مکمل و گئنیش و عین حالدا نهایت درجه‌ده ساده یارانمیشدیر.

۳. دیلی اختراع ائدن بیر تورک عالیم‌دیر.

۱۶. گلزار باهار

«محیی گلشنی» دن «میرزا حسن رشدیه» یه قدهر اوچ یوز ایل زمان فاصله‌سی واردیر. بو اوزون زماندا، البته که ایراندا، یوزلر تورکجه یشنی درس کیتابلاری تالیف اولونموشدور. بو اثرلردن آد آپارماق و اونلاری تحلیل ائتمگه گئنیش بیر فرصت لازم‌دیر و بو قیسا مقدمه‌ده مطلب حقّی ادا اولونماز. اودور که بیز اوچ یوز ایل آتلا بیریق و یالنیز، رشدیه‌نی معرفی ائتمکدن قاباق «حاج سید عظیم شیروانی» نین «گلزار باهار» اثرینه ده قیساجه اشاره ائدیریک.

حاج سید عظیم شیروانی ئوز هم شهرسی خاقانی شیروانی کیمی، ایران ادیباتیندا بؤیوک و قالیجی آد قازانمیشدیر. اوسته‌لیک او، همده درین دیندار و عارف بیر شاعیر ایدی. اونون اثرلری آراسیندا بیر «درس» کیتابی دا واردیر. بو کیتابین آدی «گلزار باهار» دیر و کئچن عصرده مکتبلرده و مسجدلرده اوخونوردو. بو کیتابدان بیر نئجه داش باسماسی موجوددور که بیرسی ده تبریز شهرینه عائد‌دیر.

گلزار بهاردا یوزه یاخین کیچیک حکایه‌لر واردیر. حکایه‌لر مختلف یئرلردن سئچیلیب حتی گلستان، بوستان و پریشان کیمی فارسجا کیتابلاردان دا استفاده اولونوبدور.

حکایه‌لریندن نمونه

بیر نفر اهل حال ائدیدی سؤال
مرتضی‌دن که: ای سپهر کمال.
ندیر علم نجومده رأیین
وارمی تاثیر زؤهره و آیین؟
حضرت علی(ع) جواب وئیر:
معنی سیز علم یوخدور عالمده
نوردور علم قلب آدمده
اولدوزا آند ایچیدی بارخدا
گؤرکه والنجمده نه‌دیر معنا
همین کتابین سونوندا سیدعظیم یاردیمچی درس کیمی عبیدزاکاتی‌نین
سیپان پیشیک کتابی‌نین ترجمه‌سینی‌ده وئربدیر.

بو درس کتابی بئله باشلاییر:

دیباجه طراز فن تعلیم
بو نامه‌نی بؤیله ائتدی ترقیم
دل مائل حالت جنون‌دور
شائق به علوم و ذوفنون‌دور
حاج سید عظیم شیروانی، کتابینی باشدان آیاغا اوغلو «جعفر»ه خطاب ائدیر.
مثلاً:

جعفر ای سبط حیدر کُزار
مردلیک شیوه‌سینده اول هشیار
ویا: جعفر ای راحت روان پدر
گل خوش ای عطر گلستان پدر
ویا: ای اوغول اولما خلق آرا نَمَام
اولدو نَمَام کیمسه ذاتی حرام
ویا: ای اوغول قیلما اهل علمی ضعیف
بیل بو علم نجومی، علم شریف

۱۷. حاج میرزا حسن رشديه

تقوالی عالیم آخوند ملاّمهدی تبریزی‌نین اوغلو میرزا حسن، هیجری ۱۲۶۷
-نجی ایله فتحعلیشاه امری‌ایله تولدورولن صادق خان شقاقی‌نین نوه‌سی
ایمانلی و فضیلتلی قادین «سارا خانیم شقاقی»دن، تبریزین چرنداب محلّه‌سینده
دونیا یا گؤز آچدی. آتاسی همین محلّه مسجدی‌نین پیشنمازی ایددی. او ئوز

آتاسی، سونرا شهرین باشقا عالیملری یانیندا و مکتبلرینده تحصیل ائتدی. جوان ایکن، ئوزو محلّه سینده اوشاقلار ایچون کیچیک بیر مکتب آچدی. بو مکتبه، محلّه ده باش وئرن بیر چوخ اخلاق مسأله سی ایله علاقه دار ایشلره دخالت ائدیردی و رسمی دولت مأمورلاری کیمی، خیلاف ایش گؤرنلرین قاباغیندا دایانیردی. اونا گؤره، محلّه اهلی اونو چوخ سئویر و اونا «میرزا» دئییردیلر.

میرزا حسن، ۱۲۹۸ -نجی ایله قارداشی «میرزا علی» ایله بیرلیکده سوریه و شاماتا سفر ائتدی. همین ایله «بیروت» شهرینده فرانسالیلارین آچدیقلاری «کالج» ده درس اوخودو، و یشی درس شیوه لری ایله تانیش اولدو. ایکی ایل سونرا، ایروان شهرینده «رشديه مسلمان مدرسه سی» تاسیس ائتدی و ه ۱۳۰۵-نجی ایله تبریزه گلیب «خیوان» محلّه سینده همین آد آلتیندا بیر مدرسه قوردو. بو مدرسه، «شیخ الاسلام مسجدی» یانیندا ایدی و «میرزا حسین واعظ» کیمی تبریزین او زامانکی بؤیوک عالیملری اورادا تدریس ائتمگه دعوت اولونموشدو.

قارداشی «میرزا علی» ایسه «مقصودیه» محلّه سینده مکتب آچدی و سونرا بو مکتبی «تربیت» خیوانیندا کی «ملا کلبعلی» مسجدینه منتقل ائتدی. حاج میرزا حسن، ئوز مدرسه سینین «رشديه» آدلاندیردیغی ایچون، همین آد ایله تانیندی. او، رشديه مدرسه سی و قارداشی نین مکتبی نین درس برنامه لرینی تبریز روحانیلری نین امضاسینا چاتدیرمیشدی. تبریزده آچدیغی مدرسه گون به گون توسعه تاپدی و اون ایل دوام ائتدی. بو مدرسه نین آلتی ایلیک و یا آلتی دؤنملیک برنامه سی بله ایدی:

۱. بیرینجی دؤنم «تجهیزیه» آدلانیردی. بو دؤنمده «آنادیلی» و «تسهیل التعلیم» کیتابلاری تدریس اولونوردو.
۲. ایکینجی دؤنم «اعدادیه» آدلانیردی. بو دؤنمده «وطن دیلی» و «قرآن - جزء عمه» و «گلستان سعدی» کیتابلاری تدریس اولونوردو.
۳. اوچونجو دؤنم «تیه» آدلانیردی. بو دؤنمده «امثال لقمان»، «قرآن - چره که»، «اخلاق محسنی» و «کفایه التعلیم» کیتابلاری تدریس اولونوردو.
۴. دوردونجو دؤنم «ابتدائیه» آدلانیردی. بو دؤنمده «قرآن»، «انوار سهیلی»،

«نهایة التعلیم» و «تبصرة الصرف» کیتابلاری تدریس اولونوردو.

۵. بئشینجی دؤنم «درجه اول» آدلانیردی. بو دؤنمده «قرآن-ختم»، «دروس النحویة»، «تاریخ و صاف» و «ارشاد الحساب» کیتابلاری تدریس اولونوردو.

۶. آلتینجی دؤنم «درجه ثانی» آدلانیردی. بو دؤنمده «تاریخ و صاف» کیتابی، «فرانسه» و «بدیع» تدریس اولونوردو.

حاج میرزا حسن رشديه «آنادیلى» کیتابینی ه ۱۳۰۵ -نجی ایلده و «وطن دیلى» ایله «امثال لقمان» کیتابلارینی ۱۳۰۶ -نجی ایلده تألیف ائتدی. بئله لیکنه اونون مدرسه سینده تورکجه، فارسجا، عربجه و فرانسیزجا دیللری تدریس اولونوردو و بو دیل لر واسطه سی ایله، جوانلار علمین مختلف ساحه لرینه ال تاپیردی لر. ه ۱۳۱۴-نجو ایلده تبریز والیسی «میرزا علی امین الدوله»، اونون مدرسه سینده یوز نفر محصلین خرجینی ئوده مگی بویونا آلدی و مدرسه نی دؤلت اورگانینا چتویردی. بیر ایل سونرا، امین الدوله تهرانا گشتدیکدن سونرا، اونون مخیلفلری «رشديه» مدرسه سینه حمله ائدی ب، اورانی داغیتدی لار. بئله لیکنه سیاسی او یونلارا دوشن حاج میرزا حسن رشديه ۱۳۱۵ -نجی ایلده تهرانا گشتدی. اورادا اونا «معارف آتاسی» لقبی وئردیلر و...

سونرالار، ۱۳۲۶ -نجی ایلده «کلات» قصبه سینه تبعید ائدیلدی و ۱۳۴۵ -نجی ایلده «قم» شهرینده یئرلشدی و همین شهرده مدرسه آچدی و نهایت ه ق. ۱۳۶۳ -نجو ایلده قم شهرینده وفات ائتدی.

رشديه مدرسه سی نین تبریز خلقی طرفیندن گئیش و حرارتلی استقبال اولماغی نین اساسی سببی، بو مدرسه ده تورکجه میزه اهمیت وئرمک و بو دیله سایغی بسله مک ایدی. حاج میرزا حسن رشديه، یازدیغی «آنادیلى» و «وطن دیلى» کیتابلارینی، داش یاسماسی اصولی ایله چاپ ائتمکدن قابق، بیر و یا ایکى ایل مدتی نجه ئوز الی ایله گؤزل نستعلیق خطی ایله بیر نئچه نسخه ده استنساخ ائدی ب معلملر آراسیندا داغیدیردی. ایندی ده تبریزی قدیم عائله لرین ائولرینده همین نسخه لر دن نمونه لر ساخلانی لیر. سونرالار، همین اوچ کیتابی داش یاسماسی طریق ایله چاپ ائدی ره بیلن حاج میرزا حسن رشديه، اونلاری تهران و

قم شهرلرینده آچدیغی مدرسه لرده تدریس ائتدیریردی. بورادا، بیز، بو کیتابلار آراسیندان «امثال لقمان» کیتابینی یثنی دن نشر ائتدیریک. همین کیتاب، قاجار دؤورونده دیلمیزده یازیلان سون درس کیتابی کیمی دگلندیریلیمکده دیر.

رشديه بو کیتابدا ۲۹ تمثیل (Fable) ترجمه ائتمیش و بعضی تمثیلره قیسسا شرح ده یازمیشدیر. اوج تمثیلی ایسه، بیر داها نظمه چکمیشدیر. کیتابین دلی چوخ ساده و دانیشیق شیوه سینه یاخین بیر اسلوب ايله یازلمیشدیر. کیتابین اولینه «درسه باشلاما دوعاسی» و سونونا «ختم دوعاسی» نی دا آرتیرمیشدیر. همین دوعالارین تورکجه چئویریسینی ده وئرمیشدیر.

اثری نشره حاضیرلاما ایچون، مرحوم رشديه نین تبریز شیوه سینه اساسلانا توزونه خاص املاء و حتی دیل بیلگیسی قایدالارینی ساخلاما ق چالیشدیغیم حالدا، تورکجه میزین سس بیلیم تمللرینه رعایت ائتمگی، املاءدا اساس سایدیم. آرتیردیغیم سؤز و یا اکلری ایسه ایکی آیراچ [] ایچینه آلدیم. کیتابین سونونا بعضی سؤزجوکلرین ایضاحی و متنده ایشلنن آتالار سؤزلری نین سیاهه سینی ده آرتیردیم.

رشديه نین یازدیغی اوج تورکجه درسلیک، ایراندا «درسلیک یازما تاریخی» مبحثینده چوخ اهمیت داشیان بیر بحثه چئوريله بیلر. اونون درسلیکلرینی سونرالار حاج عبدالرحیم نجارزاده تبریزی (طالوف)، حسین کاظم زاده ایرانشهر، سید مهدی اعتماد، علی فطرت، محمد علی صفوت و باشقالاری تعقیب ائتدیلر. تورکجه درسلیک یازما، ایراندا بیر سنت و عنعنه ایدی و سؤز یوخ که بو درسلیکلر، ایرانین بیر چوخ شهرلرینده خصوصیه آذربایجاندا و قفقازدا، حتی نجف، کربلا، موصل، اربیل و کرکوک ایالتلرینده تدریس اولونوردو. الله اونون روحون شاد ائله سین.

دکتر حسین محمدزاده صدیق

تهران دانشگاهلاری نین تورک دلی و ادبیاتی اوستادی

تهران - ۱۳۷۸

- ۲ -

درسلیگین متنی

مبتدی اوشاقلار اوخوماقدان اؤترو عربی دن ترجمه
اولونموش «امثال لقمان» آدلی مثللدیر.

اخطار

«امثال لقمان» ایله مشهور اولان حکایت کیتابی، عربجه دن بیر چوخ
شرق و غرب دیللرینه نقل و ترجمه قیلینیب، بؤیوک - کیچیک مکتبلرده،
او جمله دن آوروپادا «السنه ی شرقیه» مکتبلرینده، شاگیردلره آندان درس
دئییرلر و اونيله، شاگیردلری عرب لفظلرینه آز - چوخ آشینا ائدیرلر.
«امثال لقمان» ین فرانسیزجا اولان ترجمه سی، ایکی - اؤچ روبلا
بوگونلر ساتیلماغی معروف دور.

«امثال لقمان» اولونان رغبت، اونون ساده عرب لغتيله یازیلماغینا
جهت دگیل، بلکه اونداکی هر بیر نقل و مثل، طبیعت و طینتِ بشرده
مستور اولان بیر صیفت و خلقتی، مثلا شجاعت، حماقت، فراست، درایت
و ذکاوت، یا خود جبر، صبر، تکبر و تهوّر میثیلی سایر اوصاف خفیه لری،
قوش و حیوان دیلیه انسانا بیان و عیان ائيله مگینده دیر. که طالبی و راغبی
هر بیر ملت آراسیندا واردیر.

بو امثالین اخلاقیه فواید معنویه لریندن بیر چوخ یگانه و بیگانه لر
مستفید اولماقدادیر. بیز آندان نه اوچون بهره مند اولمایاق.

درس باشلاندا اوخونان دوعا

هرگون درسه شروعدان قاباق معلّمين و متعلّمين [ين] خالص قلب ايله
اوخوياجاقلاری دوعادير:

دوعانين متنی

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا عِلْمًا نَافِعًا وَ حِفْظًا كَامِلًا وَ ذِهْنًا شَامِلًا وَ طَبْعًا
وَهَقْمًا ذَكِيًّا وَ تَوْفِيقًا لِتَحْصِيلِ الْعُلُومِ اَللّٰهُمَّ افْتَحْ
عَلَيْنَا اَبْوَابَ فَضْلِكَ وَ رَحْمَتِكَ وَ يَسِّرْ عَلَيْنَا خَزَائِنَ عِلْمِكَ وَ
اِحْسَانِكَ اَللّٰهُمَّ اُنْصِرْ سُلْطَانَنَا الْغَادِلَ وَ قَا اِنَّا الْبَاذِلَ
اَللّٰهُمَّ اَبْدِ جَيْشَهُ اٰمِنْ بَلَدَهُ وَ اجْعَلْهُ مُرَوِّجًا لِّلْسَلَامِ وَ مَحَبًّا
لِّلْمُسْلِمِينَ مُخَايِمًا لِّلْعُلَمَاءِ وَ مُرَبِّيًا لِّلْمُتَعَلِّمِينَ
اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا وَ لِمُعَلِّمِنَا وَ لِمَنْ اَحْتَى مَدَارِسَنَا وَ اَسَّسَ اَسَاسَ
دُرُوسِنَا وَ اَلِغْنِ اَللّٰهُمَّ عَلٰى مَنْ ظَلَمَ عَلٰى الْاِسْلَامِ وَ هَذِهِ مَدَارِسُ
الْمُسْلِمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ صَلِّ اَللّٰهُمَّ
عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ اٰلِهِ اَجْمَعِينَ.

دوعانين تورکجه‌سی:

اولونموش طبق و بير توفيق علملری حاصل ائيلمقه
 پروردگار آچ بيزه اؤز فضل و رحمت قاپی لاری و چوخ
 ائيله بيزه علم و احسان خزانه‌لری و پروردگار اکؤمک ائيله
 بيزيم عادل سلطانيميزا و بخشش ائيلین پادشاهيميزا
 پروردگار همیشه ائيله اونون ديرليفينی و کؤمک ائيله
 اونون قوشوننه وامن ائيله اونون مملکيتینی و حفظ ائيله
 اونون اوغلو و ايله اونی رواح و یرن اسلامه و گوزتجی
 مسلمانلره گؤستر عالم لره و تربیت وئرن متعلم لره پروردگار
 ارحم ايله بيزه و بيزيم معلم لريميزه و اوکسه که درتدی
 بيزيم مدرسه لريمیزی و محکم ایلدی بيزيم درس لريميزین
 بناسنی ولعن و غضب ائيله الهی اوکسه که ظلم ايلیه اسلامه
 و پوزا مسلمانلارین مدرسه لرینی او رحمتن حقیقه ای رحم
 ائیلین لرین رحم ائیلین راقی و صلوات گؤندری ئوز
 پیغمبرین محمده و اونون اولادینا تماماً.

- ۱ -

بیر آسلان ایله ایکی اوکوز

بیر آسلان، بیر اوتلاقدا، ایکی ئوکوزه راست گلدی و آنلاری دوتوب
یشمک ایچون هیجوم ائیله دی.

ئوکوزلر در حال باش - باشا و ثریب بوینوزلاریله آسلانا مقابله ائیله
دیلر.

آسلان بونلارین رفاقتینی گؤروب، مکرو حیلہ دن باشقا بیر چاره
ییلمه دی. ئوکوزلردن بیرینه یاناشیب دئدی:

« یولداشیندان آیریلیب، اونو تک و تنها قویسان، اصلا سنیله رجوعوم
اولماز.»

یشکه باش اوکوز، آسلانین وئردیگی وعده لره آلدانیب کؤمگیندن
آیریلدی. در حال، آسلان فرصتی فوتا وئرمه ییب، اول ئوکوزو و
سونرا، آنین یولداشینین بیرتیب یئدی.

معناسی بودور:

آرالاریندا اتفاق و اتحاد حاصل اولان بیر مملکت اهلی، هر بیر وقت و

زمان امن و آماندا قاليرلار باقى.
نفاق و شقاق باشلاديقلارى زمان، آنلرين جمله سى تلف اولور، ملك
و خانمانلارى ئوزگه دوشمن الينه كئچير.

منظومه سى:

بىر چمنزار بىر گوزل اوتلاق،
اولموش ايدى ايكى ئوكوزه ياتاق.
اوتلاماق ايسته سه اوتو واربول،
ايچمك ايسترسه سوبانيندا، سو بول.
ارسلان اولدو حالدان آگاه،
ايسته دى اولسون اونلارا همراه.
يمنى اوتلاقدا مقام ائتسين،
آنلارى ئولدوروب طعام ائتسين
وئرمه ديلر ئوكوزلر اونا مجال
اتفاق ائتديلر، اولوب هم حال،
شير حمله ائدنده شب يا روز،
گؤستيردى اولار اونا بوينوز.
شير گؤردو كه اولمايىر چاره،
حيله يه اؤز چئويردى بيچاره.
يانلايب آنلارين بىرىنى، ياواش
دئدى: «بند اولما يولداشا، قارداش!

اوتلا صحرائی، گزگیل تنها،
سنه مسندن اولور حیمایتها!«
اثر ائتدی ئوکوزه شیر سؤزو،
یاغلی سؤزلره آخدی پیل گوزو.
اولدو بو سؤزله یاردان تنها،
ائتمه دی مثیل یولداشا، اصلا.
شیر چون یاری ائیله دی اغیار،
تک به تک ائتدی آنلاری موردار.

قصه دن حصه:

بودور مقصود قصه دن حصه،
مستفق قوم چکمدی غصه.

- ۲ -

انسان ايله بير بوت

بير آدام، ئوز ائوينده كى بير بوتا سحر - آخشام سجده ائيلردى و هر نه قدهر مال و مولكو وار ايدى ايسه، تدرىج ايله او بوتون يولوندا نذر و صدقه و قوربان ائيله دى.

بيرگون بوت، او آداما اؤز چئويريب دئدى:

- اى ايله انسان! بوقدهر مالى و دؤلتى منيم يولومدا تلف ائيلمه، زيراکه آخرته ياخامدان دوتوبان، ملامت ائده جگ سن.

معناسى: چوخ سفیه آداملار وارديرکه اللرينده اولان سرمايه و دؤولتلىرىنى بوش يثره تلف ائيلرلر و آخردا مفلس اولدوقلارى حالدا، «يىزى الله ذليل و فقير ائيله دى» دئيرلر.

- ۳ -

بیر قارا عرب

آغارماق ایسته ین بیر قارا عرب، ثوزونو بیر سو ایچینه سالیب
یوونوردو. بو حالدا بیر آدام اورایا گلیب دئدی:
- ای عرب قارداش! یوونماق ایله آغار میه جاقسان. هنج اولمازسا،
سو یو بولانديرما!

معناسی: طبیعتده موجود اولان شئین تغیر و تبدیلی ممکن اولماز.
چالیشان چاریق بیر تار.

- ۴ -

باغا ایلہ بیر داوشان

بیر واخت داوشان ایلہ بیر باغا بحث و مرج ایلہ دیلر کہ آنلاردان
هانسی بیر [نین] تتر یوگورن اولدوغو معلوم اولسون.

بونلار بیر داغی نشانلاییب، بیردن یوگورمک باشلادیلار. داوشان ئوز
خفیف و یونگول اولماغینا مغرور اولوب یولون اورتاسیندا یاتیب یوخویا
قالدی. توسباغا ئوزوندن آغیر لیغینی و آغیر - آغیر گئدیشینی ملاحظه
ایلہ ییب روان اولدو.

توسباغا گئتمکده و داوشان شیرین یوخو [دا] اولدوغو حالدا، باغا
منزلی باشا ووروب نشان ائدیقلری داغا چاتدی.

معناسی: آغیر وجودیلہ آهسته - آهسته گئتمک، خفیف بدنله عجله
ائیلمه کدن یاخشیدیر.

- ۵ - مارال

مارال ایلن بیرى سو ایچمک ایچون بیر بولاق اوستونه گلدی. ایچدیگی سو ایچینده، ئوز صورتینی گوروب آياقلاری نین غایت اینجه و نازک لیگیندن چوخ غملى اولدو. سونرا بوینوزلاری نین بؤیوک اولدوغون گوروب، سئویندی. بودمده بیر نئچه آوچیلار[ین] اونون اوستونه هیجوم ائيله دیگینی گوروب، فی الحال قاچماقا باشلادی. آوچیلارین آنین آرخاسیندان دوشوب، بیر چوخ مدت صحرا و بیابانلاری دولاندیلار ایسه ده، اله گئیره بیلمه دیلر، ناومید قالدیلار. بو ائناده، مارالین یولو بیر قالین مئشه و آغاجلیغا دوشوب، بوداقلی و شاخه لی اولان بؤیوک بوینوزلاری کول کوسا بند اولوب قالدی و نه قدهر چابالانیب وبریشدیس، گئنه خیلاص اولایلمه دی. آوچیلار بو حالی گوروب تتر الدن یوگوردولر، مارالی گوروب تلف ائيله دیلر. یازیق مارال، جان وئردیگی حالدا صرهدده بوینوزلارایله

آياقلارينى خاطيرينه دئير ايدى كه:

«حقارت گوزيله باخيب غمگين اولدوغوم آياقلاريم، منى صحرادا
دوشمن اليندن قورتاردى و لاكين ممنون و مسرور اولدوغوم بوينوزلاريم
هلاكيما سبب اولدو.»

معناسى: بير چوخ شيلر واردير كه ابتدا انسانين گوزونه خوش
گورونور، اما آخردا آندان نتيجه لر آليير و بعضى فنا گورونن شيلرده
واردير كه انجام كاردا نتيجه سى چيخار.
منظومه سى:

سوسالاشدى مارال بير چؤلده
آختاريب تاپدى سويو بير گؤلده.
دومدورو، صاف، آينا تڪ ايدى سو
عكسينى آلدى، توتدو روى به رو.
گؤردو بوينوزلارين بوداق - بوداق،
شاد اولوب آتدى بير نئچه شيللاق.
اول زامان بيرده باخدى اول سوياء
قيچلارين گوردو بنزه بير موياء
گؤرجگين آندى ايدى بير پاءواز،
قوش كيمي اوچدو، ائيله دى پرواز.
آوچى دا بير كمينده ايدى نهان،
ائيله ميشدى مارالى صيده نشان.
هرقدهر ووردو آوچى مهميز آتا،

اولمادی حدی آنین، آنا چاتا.
 قورخور ایدی، قیلیردی اندیشه،
 قارشیدا گوردو گوللو بیر بیشه.
 بودی ملجا دئدی، بودور ماوا،
 قاچاراق، گزدی آنه بی پروا.
 گئتمیش ایدی اورادا ایکی قدم،
 بوینوزون دوتدو بیر آغاج، محکم.
 هر طرف دؤندو، چکدی آه و فغان،
 آخدی بوینوزلارین دیبندن قان.
 غملنیب، آه ائدیب، چکیب فریاد،
 یئتیشیب ناگه اوندا بیر صیاد،
 ائده جک جسم و جانینی بر باد.
 سست اولوب قالدی، آه و و چالدی،
 بوینوزون - قیچلارین یادا سالدی.
 دئدی:

« - غمگین ائدن منی قیچلار،
 درد و ثریب حزنوم آرتیران قیچلار،
 اولدو صحرادا جسم و جانا قاناد،
 قویمادی آنلاری اولار بر باد.
 شاد اولوب فخر قیلدیغیم بوینوز،
 جانیمی حیفظدن چئویردی اوز.
 یعنی بند ائتمدی، چکدی دارا منی،

و ئردى اعداى كجمداره منى!

قصه دن حصه:

رسميدير بو جهاندا كيم احمق

حقى ناحق گوردو، ناحقى، حق!

- ۶ -

خسته بیر مارال

مارالین بیر خسته اولموشدو. دوست و آشنالاری کئف و احوالیندان خبر آلماق ایچون، یاتدیغی محله [یه] گلدیلر. بونلار گلیب - گئتدیکلری زمان، او یثرده کی اوت و علفی یثیب تمام ائیله میشدیلر. مارال خسته لیکدن خیلاص اولدو، اما اطرافیندا یثیه جک هئج بیر شئی قالمادیغی ایچون، آجلیقدان تلف اولدو.

معناسی: دوست، آشینا، قوم و افریاسی چوخ اولانین درد و غمی چوخ اولور.

- ۷ - بیر عرب

عربین بیر قاریاغارکن، پالتارینی چیخاریب قار ایله بدنین و باشین
سورتمگه باشلاییر.

عاغیللی آدامین بیرى اونون بو حالینی گؤروب، عرب ایله آنین
آراسیندا بئله بیر دانیشیق کئچدی:

عاغیللی - نه ایچون وجودووا قار سورتورسن؟

عرب - بدنیم قارکیمی آغارماغینی ایستیرم.

**عاغیللی - بیچاره، بیجا یثره زحمت چکیرسن. زیرا قار، سنین اوقارا
وجودون اصلا آغارتماز. بلکه وجودون قاری دا قارا ائده جکدیر!**

معناسی: بد خاصیتلی آدمی هنج بیر شی یاخشی ائیلمز، بلکه او آدم
یاخشیلینینی دا فنا ائیلر.

- ۸ -

كۆپكلر ايله يير تولكو

كۆپكلر يير آسلان دريسى تاپيب و هر ييري بير طرفدن ياپيشيان
چكىرديلر.

تولكونون ييري بونوگۇروب دئدى:

«-اگر آسلان ديري اولسايدى، اونون ديشلرينى ئوز چنگاليزدان
كسكىن راق گۇرەرديز.»

معناسى: بعضى آداملار، بۇيوك آداملاردان ييري ضعيف اولوب
ايشيندن دوشدوگو زمان، اونا حۇرمتسىزلىك كۇسترلر.

- ۹ -

ایکی خوروز

ایکی خوروز بیر - بیرله دؤیوشوردولر. بیرسی باسیلیبان قاجدی و
بیر یثره سوخولوب گیزلندی. اما اونو باسان خوروز، بیر دامین اوستونه
چیخیب ئوز زور و قوتینه خوشحال اولوب قانادلارینی شاققیلدادیب
بانلار ایکن، بیرتیجی قوشلارین بیر شیغیدی و اونو قاپیان گتتدی.

معناسی: گرک آدام ئوز زور و قوتینه مغرور اولماسین و قاجاق
دوشمنی قوماسین که دوه دن بؤیوک فیل وار.

- ۱۰ -

كۆپك ايله بير قورد

بير گون، چوبان ايتى ايله بيرى، چۆلدە بير جانناوارى قاباغينا فاتيب
 اورايا- بورايا قاووردو، و ئوز - ئوزونه فخر ائيلردى.
 قورد، اوزونو او كۆپگه چئويرىبن دئدى:
 «- ظن ائيلمە كه سندن قورخورام. بلكه من سنه آرخا دوروب گلن او
 آدامدان قورخورام.»

معناسى: آدام، ئوزگه هونرى ايله فخر ائلمە لى دگيل، زيراكه بير گون
 او ئوزگه اولماز و ذليل اولار. آرخالى كۆپك قورد باسار.

- ۱۱ - اٚششك آريسي

بیر اٚششك آريسي نين بيري، بال آريسينا دٚيركه:
 «- اگر مني ٚوزووه يولداس اٚيله سن، من داهي سنین تكي، بلکه سندن
 ده اعلابال قاييرا بيلرم.»
 بال آريسي بونا راضي اولوب، اٚششك آريسي ايله يولداشليق
 باشلايیر. بونلار ايشه باشلايیرلار.
 بیرگون بال آريسي گٚره که اٚششك آريسي نين بال قاييرماقدالاي
 يوخدور. اونا گٚره، چوخ آحيقلانار و اٚششك آريسينا بير نشتر
 ايليشديره که اٚششك آريسي يٚره ييخيليب جان وٚره، و ٚولوم حاليندا
 ٚوز - ٚوزونه دٚير:
 «- باشيما گلن بو قدهر عذاب و عقوبته مستحق و لاييقيم که نفت
 قاييرماغا قدرتيم اولماديغي حالدا، گليب بال قاييرماغا گيرديم.»
 معناسي: چوخ آداملار واردیر که اللريندن هنج بير شئي گلمه ديگی
 حالدا ييليجيلر جرگه سینه گیرمگه چالیشیرلار.

- ۱۲ -

كۆپك ايله بير چايلاق

كۆپگين بيرى، سلاخ خانادان بير پارچا ات قاپب بير چاي ايچيندن
كئچركن آغزىنداكى ات پارچاسى نين عكسىنى سوداگوردو، و اونو داهى
ات بىلىب قاپماق ايستهدى.

بو حالدا، آغزىندان دوشن اتى، چايلاق قاپدى، گتتى.
كۆپك آغزىندان سالدېنى اتى داهى قاپا بيلمەيىب، ئوز - ئوزونه
دئيردى:

« - نه آخماق ايش، منە فايداسى اولمايان ايش آردىنا دوشوب
آغزىمداكى اتمى ده ايتىردىم. »

معناسى: بعض آدمالار وارديركه يوخ اولان بير شى آردىنا دوشوب
اللىرىنده كى فايده نى ترك ائله رلر.

- ۱۳ -

آسلان ايله بير مارال

مارالين بيرى آوچيلارين قورخوسوندان قاجيب بير ماغارا ايچينه
گيره رگيرمز، آرخاسيندان بير آسلان گليب اونو تلف ائله بير.
او واخت مارال ئوز بخت و طالعيندن شكايت ائيله ييب، دئير كه:
« - بد بختليگه باخينيز كه آدام اليندن قاجديم ايسه ده، آخر دا آندان
بدتر اولان بير قان ايچن چنگينه دوشدوم.»

معناسى: بعضا ائله اولور كه انسان بير بلادان قاجيب خيلاص اولور
ايسه ده، اوندان بترينه راست گليب.

- ۱۴ -

بیر آدام ایله بیر بستانچی

بوستانچی بیرى، بوستانیندا اکدیگی پاخلاسىنى سولا بیر [دى]. بومده
 اورایا بیر آدام گلر و آرالاریندا بئله بیر دانیشیق کئچر:
 آدام - ای بوستانچی! بونون سببی نه دیر که داغ پاخلاسىنى هئچ بیر
 آدام سولامادیغی حالدا، یئنه باغ پاخلاسىندان زیاده آرتیق گؤزهل و ترو
 تازه اولور و باغ پاخلاسىنا هرگون سو وئریلدیگی حالدا، یئنه تئز سولور؟
 بوستانچی - داغ پاخلاسىنا تربیه وئرن اونون ئوز دوغما آناسیدیر، اما
 باغ پاخلاسىنا تربیه وئرن آنین ئوگئی آناسیدیر.

معناسی: دوغما آتا - آنانین اولادینا اولان تربیه سی، ئوگئی آنا
 وئردیگی تربیه دن اعلا و فایدالی اولار.

- ۱۵ -

ملك الموت ايله انسان

انسانين بيرى آرخاسيندا بير شله آليب گئديردى. يورولوب شله سيني آرخاسيندان يثره آتدى و الله تعالى دان ثولوم ايسته دى. دوعاسى قبول اولدو، فى الحال ملك الموت ظاهر اولوب يانيندا دوردو و دئدى:

« - اى انسان! نه بويورورسان؟ »

انسان جان وثرمكدن قورخوبان دئدى كه:

« - يا ملك الموت! سنى چاغيرديغىما سبب اودوركه بوشله نى قالديريپ آرخاما وثره رسن! »

معناسى: انسان نه قدير حقير و ذليل اولسادا، گشته دونيانين ديريلديگيندن ال چكمك ايستمه مز.

- ۱۶ -

میرچگین خیالی

هئی میرچگین بیرری ٹوکوزون بوینوزونا قوندو. اوتورانندان سونرا،
ٹوکوزه دئدی:

«- ای ٹوکوز! آغیرلیغیم سنه زحمت وئر دیگی واخت، منه خبر وئر که
قالخیب گئدیم.»
ٹوکوز دئدی:

«- بوینوزوما قوندوغونندان خبریم اولمادیغی کیمی، اوچوب
گئتمگیندن داهی خبریم اولمایا جاقدیر.»

معناسی: بیر چوخ ابله آداملار وار دیر که قدر و اعتبار و دگرلری
اولمادیغی حالدا، ٹوزلرینی معتبر و بؤیوک بیر شی ظن ایدرلر.

-۱۷-

آسلان ايله بير انسان

بير آدام ايله بير آسلان يولداش اولوب يول گئديرديلر. بونلاردان هر بيري ئوزونون زور و قوت و مهارت و شجاعتيندن بحث آچيب دانىشىردى.

آسلان ئوز قوت و شجاعتينى تعريف و توصيف ائتمكده مبالغه ائيلردى. بو ائئاده بير ديوارا راست گلدیلر كه اوندا چكميز اولان بير شكilde انسانين بيرى آسلانى آلتينا آليپ بوغوردو.

انسان بو شكلى آسلانا گؤستردى و گولدو. آسلان بو ايهامى آنلايان انسانا دئدى كه:

«- اى انسان! عبث يثره گولورسن، زيرا كه اگر آسلانلار داهى آدام تكى تصوير علمينى بيلميش اولسايديلار، او واخت هانسى بير آدام آسلانى بوغا ييله جك ايدى؟ بلکه آسلان آدمى بوغموش اولوردو!»

معناسى: بعض انسان ئوز اهل و عيال و اولاد و اقرباسى نين تعريف و شهادتى ايله تركيه اولونماز.

-۱۸- آسلان ايله بير مارال^۱

مارالين بيرى، آوچيلارين قورخوسوندان قاچيب بير ماغارا ايچينه
گيرمك همان، آرخاسيندان بير آسلان گيريب اونو تلف ائيله مك همان.
او واخت، مارال بخت و طالعيندن شكايث ائيله ييب دئيركه:
«- بدبختليگه باخينيز كه آدام اليندن قاچديم ايسه، آخرده آندان بدتر
اولان بير قان ايچن چنگينه دوشدوم.»

معناسى: بعض واخت ائله اولور كه انسان بير بلادان قاچيب خيلاص
اولور ايسه ده، آندان بترينه راست گلير.

۱. بورادا ۱۴ - نجو ميثال بير باشقا انشاء ايله تكرر اولونموشدور.

- ۱۹ -

اوغرو و زاهد

بیر اوغرو بیر پارسانین منزلیته تولنگلیگه گئدیپ، زاهدین منزلینی ئوز
جیبیندن تمیزراق و قلبیندن قارائلیق راق گؤروب قاییتماق ایستر ایکن،
زاهد خبر دار اولوب بیر گلیم که آنین اوستونده یاتمیش ایدی، گؤتوروب
اوغرونون یولونا سالدی که مایوس قاییتماسین.

معناسی: کامیل آداملار، دوشمنلرین قلبین سیندیرماییب، نه اسکیک
آدامسان که دوستلار خاطیرینی سیندیراسان.

- ۲۰ -

آسلان ایله قورد و تولکو

بیر گون بیر آسلان و بیر قورد و بیر تولکو آواگتدیله. بیر داغ کئچی
سی ایله بیر مارال و بیر داوشان آولادیلار.
آسلان قوردا دئدی:

«- بونلاری آرامیزدا بولوشدورا!»

قورد، بونلاری بؤلگه باشلایبیان دئدی که:

«- داغ کئچی سی سنین، مارال منیم و داوشان دا تولکونون اولسون.»

آسلان بو تقسیمه راضی اولمادی و پنجه سینی قالدیزیان قوردون کله
سینه ائله چالیدی که باشی بیره دگدی.

اوندان سونرا، اوزونو تولکویه دوتوب دئدی:

«- ای تولکو بابا! سن بونلاری تقسیم ائله!»

تولکو دئدی: «داغ کئچی سین بیزیم آغامیز اولان آسلان بوگون صبح
و سحر واختی قهوه آلتی ائیلر، داوشانی داگون اورتا زمانی یشیر، مارال دا

آخشام طعامی ایچون اولور.»
 تولکو بابا! نه عجب حکم تقسیم ائيله دین! بو جوره تقسیمی کیمدن
 ئویرندین؟»
 تولکو بونون جوايیندا دئدی که:
 «- آغامیزین قاباغینا دوشن قورد کله سیندن ئویرندیم!»

معناسی: [انسان] بؤیوکترین طبیعتینی ئویره نیب، اونلارین مزاجلارینا
 [گۆره] رفتار ائلمه لی و یا اینکه اوزاقدان دوروب باخمالی دیر.

- ۲۱ -

باغوان ایله بیر عوسج آغاجی^۱

بیر گون، عوسج آغاجی بیر باغوانا دئدی:
 «- اگر منی بیر آدام بورادان چیخاریب بیر باغین اورتاسیندا اکسه و سو
 و ثریب بسله سه، او واخت گؤرر که یئر اوزونون پادشاهلاری منیم گول و
 میوه مه نغجه مثیل و رغبت ائدیرلر.»
 باغوان اینانیب و اونو باغچانین اورتا یئرینده بیر گؤزل یثرده اکدی و
 گونده ایکی کره اونو سولادی.
 آغاج، گوندن گونه بوی آتیب و یثره کؤک سالدی و تیکانلاری و
 قول - بوداغی او قدهر قالینلاشدی که اطرافیندا هئج بیر آدام دورا
 بیلمه دی.

۱. عوسج، بوداقلاری تیکانلار ایله دولو، قیرمیزی و گیرده میوه سی اولان آغاج. تورکجه میزده

معناسی:

۱. نانجیب، تربیت ایله نجیب اولماز.
۲. دمیر میخ داشا کئچمز.
۳. عاقبت قورد اوغلو قورد اولور.
۴. پیسه یاخشیلیق ائدن، او قدهرده پیسلیک گؤرر.

- ۲۲ -

شتر و سیچان

بیر و اخت شتر یاتمیشدی. بیر سیچان اونون اوستوندن کهمچنده، شتر اویانیب اونو دوتدو. سیچان دئدی:

«- گل منی آزاد ائيله بیر و اخت اولار کی سنه لازم اولارام.»

شتر بو سؤزه گولوب اونو آزاد ائيله دی.

بیر و اخت که شتر شیکارچیلارین نورو نا دوشوب باغیریدی، سیچان اونون فریادینی ائشیدیب و گلیب تورو دیشی ایله کسیدی و شتری خیلاص ائيله دی.

معناسی: گر کمزی ساخلا، بیر گون گرک اولار.

- ۲۳ -

خوروز و گۆيرچين

بیر گون بیر دهاتی دگیر مانا دن آپاردیغی حالدا، جووالین بیر تیغیندان
بوغدا یثره تۆکولوردو.

خوروز و گۆيرچين دانه تحصيل ائيله مک باشلاييب، تفاق ايله
مشغول اولدولار.

خوروز بخل ائديب، گۆيرچينلری قاودی. گۆيرچينلر، خوروزدان
چالاجانا شيكایت آپاردیلار. چالاجان خوروزو پارچالاييب،
گۆيرچينلری ده بیر - بیر بوغدو، و دانه لری یثدی و یولا باشلادی.

معناسی:

گۆيرچينلر خصوصوندا: يانغيدان چيخديم، ياليدا دوشدوم.

خوروز باره سينده: دوه دن بۆيوك فيل وار.

قصه دن حصه:

نفاقی و مواساتی اولان طائفه، همیشه راحت و آسوده دیر. اما تفاقى و
مواساتى اولمايان طائفه، دايم بلادا و زحمتده دیر.

آتالار سؤزو: قونشو[نو] بیر ئوکوزلو ایسته تا ایکی ئوکوزلو اولاسان.

- ۲۴ -

تدیبر سیز بیر مارال

مارالین بیر، سو ایچمک ایچون، سو دریاسی نین ایچینه گیدی.
 طاماهکارلیغیندان بیر خیلی سو ایچیب، سونرا، اورادان چیخماق ایسته بیر
 ایسه ده، ممکن اولایلمه دی. بو اثنادا تولکونون بیر بونو گوروب
 دئیرکه:

«ای مارال قارداش! ایشین چوخ یاماندیر! سنه لازم ایدی که اورایا
 دوشمکدن قاباق، نه قسم چیخا بیله جگی فیکیر ائیلیه یدین.»

معناسی: مشورت و مصلحت سیز ایشلرین نتیجه سی ضررلی اولور.

- ۲۵ -

طاماهاکار بیر قاری

بیر قوجا قاری نین بیر تو یوغو وار ایدی. بو تو یوق، هرگون، بیر دنه
گوموش یومورتا یومورتلاردی.

قاری، بیرگون ئوز - ئوزونه فیکر ائيله ییب دئدی که:

«- اگر بو تو یوغ[ون] یثمین آرتیریر[یم] ایسه، البته گونده ایکی یومورتا
یومورتلار.»

اوندان سونرا، هرگون تو یوغون یثمینی و سویونو آرتیرماغا باشلادی.
تو یوق، سوو یثمدن اوقدهر یثدی که بیرگون چینه دانی داغیلیب، موردار
اولدو.

معناسی: چوخ طاماهاکار لار واردیر که شک و شبهه لی بیر فایده نی اله
کتیرمک ایچون، اللرینده اولان فایده سینی ده تلف ائدرلر.
مثلدیر: چوخ یثمک، آدمی آز یثمکدن ده قویار.

- ۲۶ -

قورد ايله آسلان

بیر وخت، قوردون بیرری بیر کئچجی بالاسینی آغزینا آلیب گئدیردی.
 یولدا بیر آسلانا راست گلدی. آسلان قوردون آغزیندان اونو آلیب یئدی.
 قورد اوزاقدا دوروب دئییردی:
 «- من تعجب ائیلیرم که غضب ائيله دیگیم شئی، یعنی ئوزوگه نین
 الیندن آلدیغیم زاد نئجه منیم الیمده قالیردی.»

معناسی: ظلم و زور ايله آلینان مال، ظالیم الینده قالماز، اگر قالسادا،
 اونندان فایدا اولماز.

- ۲۷ -

حقارته تابى اولمايان آسلان

آسلانلارین بیرى، گونش حرارتیندن بیر ماغارا کۆلگه سینه التیجا ائيله میشدی. بیر چکیرتکه پیدا اولوب آسلانین اوستونه قوندو، و آرخاسیندان دیشلمگه باشلادی.

آسلان چکیرتگه نین حرکتیندن خویلا نیب، ساغ و سولا دؤنوردو، و غضبدن تیتیر ایدی.

تولکونون بیرى بو حالى گؤروب، گولدو.

آسلان، تولکویه اوز چئویرین دئدی:

«- ای تولکو! منیم بو وجهيله لرزان اولماغیما ریشخند ائیلمه، زیرا منیم جانیم تیتیرمه سالان چکیرتگه اولماییب، آنجاق اونون حقارت و جسارتینه تاب گئیره بیلمه دیگیمدنیر که بئله تیتیریم.»

معناسی: دونیادا عاقیل و کامیل اولان آدمالار، جمله دن زیاده حقارت و آلچاقلیق گئیرن شیلردن قورخمالیدیرلار.

منظومه سی:

اولدو بير شیر و بيرده بير روباه
 دولانسیردیله کوه و صحرانی،
 لیک گرم اولموش ایدی بس که هاوا،
 شیر و روبه ده قالمايیب طاقت،
 ائيله یسیردیله صحبت بسیار،
 از قضا بیرچکیرتگهی نادان
 غفلتا شیرین اؤسته آتلاندی،
 قهردن گؤزلری اولوب قان تک
 گولده چوخ قاه - قاه ايله روباه
 سن سن اول کیم اولاندا عازم جنگ،
 نییه اولدون بئله بوگونده جنون،
 بیر ملخدن که داغیدیر اونی مور،
 وئردی آسلان جواب: کای احمق!
 لیک گلدی منه بو امرگران
 ائتدی چون بیردنی منه جرات
 بوسب ئولدورور منی غثیرت!

قصه دن حصه:

دگیل آنجاق بو قصه دن، ای جان!
 غرض اولدور که مد معنی یاب،
 صبر ائدیب گؤسترر قضایا رضا،
 که ائده بیرسفییه بی سروپا،
 نئجه که شیخ سعدی شیراز
 پارسا را بس این قده زندان،
 غرضیم نقل روبه و آسلان!
 چکسه یوزمین بلا و جور و عذاب،
 لیک دوشوار اولور اونا بو بلا،
 اونی حرف گران ايله رسوا!
 بئله چکمیش بو پرده ده آواز:
 که بود هم طویله ی زندان!

- ۲۸ -

آلدانمايان بير ئوكوز

آسلانين بيرى، زورلو و قوتلى اولان يىشكە بير ئوكوزو پارالايىب يىشمك اىستە يىردى و بو سىبە گۆره اوندان قورخوب ھىچ بير شئى ائىتمىزدى.

آسلان حىلە دن باشقا بير چارە بىلمە دى و بير دفعە ئوكوزون يانيندان كىچىدىكى حالدا، اونا دئدى كە بو گىجە بير كۆرپە قوزو قوربان ائىلە مېشم، بىزە گلىنىز، اونو بير يىردە يىشمك. ئوكوز بو دعوتى قبول ائىلە يىب، آسلان اىلە بير يىردە ساكن اولدوغو محله گلدېلر.

آسلان اورادا بير چوخ اودون ياندىرىب، اوستونده بير قىلپلى قازان قويמוש اولدوغونو ئوكوز گۆرر - گۆرمز، گىرى دۇنوب و قاچماغا باشلادى.

آسلان دئدى:

«- اى ئوكوز بىلە تىز قايتماقدا سىب نە اولدو؟»

ٹوكوز جواب و ثريب دئدى كه:

«- بورادا اولان تدارك[ون] قوزودان بؤيوك بير حيوان [ايچون]
اولماغيينا شك و شبهه قالماديني ايچون قاجيرام.
معناسى: عاقيل و هوشيار اولانلار، دوشمنلرينى بيليب، اونلار ايله الفت
و انسيت ائيلمز لر و وعدو نويدلرينه آلدانمازلار.

-۲۹- بیر اوشاق

بیر اوشاق بیر قویویا گیریپ چیممک ایستیردی. سودا اوزمک
باشار ماماغینا گۆره، آز قالیب که باتسین.

بودمده، او چایین کناریندان کئچن بیر آدمی گۆروب، اوندان کۆمک
ایسته بیر. او آدام، اونا کۆمک دورماقدان اول، طعن و ملامت ائیلمگه
باشلا بیر. اوشاق دئییر که:

«- آی کیشی! اول منی بو غرق اولماقدان خیلاص ائیله، سونرا،
هر قدهر ملامت ائلرایسن ائله!»

معناسی: بیر آدام ننگه دوشوب قورخدوغو واختدا، اونا طعن و ملامت
ائیلمک لاییق دگیلدير.

- ۳۰ -

عقرب ايله بير اوشاق

بیر اوشاق چکیرنگه دو تماغا چیخییمیش، بیر عقربه [یه] راست گلیر و
اونو چکیرگه ظن ائله ییب دو تماق ایسته بیر ایسه ده، دقتله باخیب عقرب
اولدوغونو آنلایار و الینی چکیر.

عقرب دئیر:

«- منی دو تسایدین، او واخت، ظن ائیلرم که، چکیرنگه آولماغی
توبه ائيله یدین!»

معناسی: انسان بیر ایشه شروعدان قاباق، او ایشین خیر و شر
اولدوغونو یاخشی فیکر ائيله ملیدیر. و:
بیر یثره داخیل اولما میش، خارج اولماغی ملاحظه ائتمک گرکدیر.

خاتمه الکتاب

الله تبارک و تعالی نین حول و قوه سیله بو کیتاب
یازیلیب اتمامه یتیشدی.

شریف مکتب لری میزین عزیز شاگیردلریندن تمنا ائدیرم که
بو کیتابین مولف و معلمینی و باسیب باسدیرانینی یازان ايله
بئله، همیشه خیر دو عاسی ايله یاد ائده لر. والسلام.

تبریز ۱۳۰۶ هجری نبویه.

متنده گئدن سۆزجوک لر

آرخا: دالی

باسماق: چاپ ائتمک، نشر ائتمک

پاواز: بیر آغاجی یارماق ایچون اوندا آچیلان جیریغا قویولان
پارچا آغاجدیر.

تولنلیک: اوغورلوق

سوسالاشماق: سوسوزلاماق، تشنه اولماق

شله: بوک

شیغیماق: اوچان و قانلی بیر حیوانین حمله ائدیپ طعمه سینی قاپماق

صره: تله: تور.

عوسج: بوداقلاری تیکانلار ابله دولو، قیرمیزی و گیرده میوه سی اولان
آغاج. تورکجه میزده قاندالان دئییلیر.

فنا: پیس، یاخشی اولمایان

ملک الموت: ثولوم ملگی، عزرائیل

میرچک: میلچک، چیین

وارماق: گئتمک

متنده گئدن آتاسؤزلرى

آرخالى كؤپك قورد باسار
 پيسه ساخشيليق ائدن اوقدهرده پيسليك گؤرر
 چالیشان چاریق بیر تار
 چوخ یشمک، آدامی آز یشمکدن قویار
 دمیر مینخ داشا کئچمز
 دوه دن بؤیوک فیل وار
 عاقبت قورد اوغلو قورد اولار
 قونشونو بیر ئوکوزلو ایسته تا ایکی ئوکوزلو اولاسان
 گرکمزى ساخلا، بیر گون گرک اولار
 نانجیب ترییه ایله نجیب اولماز

کتاب امثال لقمان یک کتاب درسی است که توسط مرحوم حاج میرزا حسن رشديه در دوره ناصر الدين شاه قاجار برای تدریس در دوره ابتدایی مدارس رشديه تألیف شده و در زمان حیات خود مؤلف به چاپ سنگی رسیده است . این کتاب را استاد دکتر حسین محمد زاده صدیق استاد زبان و ادبیات فارسی و ترکی دانشگاههای تهران با مقدمه ای مبسوط و معرفی متون درسی مکاتب اسلامی در دوران گذشته برای چاپ آماده کرده بودند که ناشر دریفش آمد علاقه مندان را از خواندن این اثر ارزنده محروم سازد . امیدواریم آثار گرانقدر تاریخ آموزش و پرورش اسلامی کشورمان یکی پس از دیگری به حلیه ی طبع آراسته گردد .

شابک ۸-۵-۹۱۹۱۶-۹۶۴

ISBN 964-91916-5-8

قیمت ۵۰۰ تومان